

Prilog historijskoj analizi protohermeneutike Matije Vlačića Ilirika

Sažetak:

Iz perspektive arheologije znanja Michela Foucaulta i u svjetlu recentnih pogleda na intelektualnu historiju odnosno povijest intelektualaca, autor pokušava rekonstruirati hermeneutički model kojim Matija Vlačić Ilirik (1520.-1575.) analizira i nastoji objasniti Sveto pismo. U radu se Vlačićev dvojak sustav tumačenja Biblije tumači istovremeno kao proizvod svojeg vremena i značajan filozofsko-teološki proboj. Autor zaključuje da iz perspektive Foucaultove arheologije znanja Vlačićeva teorija tumačenja Biblije iskače iz tadašnje dominantne episteme i prelazi u neku novu: Vlačićeva interpretacija biblijskih tekstova oslanja se na neke tradicionalne teološke pristupe i mentalne alate, ali i na dotad zanemarivane lingvističko-semantičke uvide. U tom je smislu Vlačić preteča kasnijih teorija interpretacije teksta; njegov je takozvani hermeneutički krug, s određenim modifikacijama, još uvijek aktualan dio filozofske hermeneutike.

Ključne riječi: hermeneutike, Matija Vlačić Ilirik, reformacija, Michel Foucault, Biblija, intelektualna historija, epistema

1. Uvod¹

Hans-Georg Gadamer, priznat kao osnivač filozofske hermeneutike, u jednom je tekstu naveo da se povijest hermeneutičke teorije nije razvijala kao vrsta znanosti, već kao proizvod teoloških kontroverzi.² Među prvim zaslužnima za razvoj rane hermeneutike ističe Matiju Vlačića Ilirika, šesnaestostoljetnog

¹ Ovaj rad izvorno je prezentiran na skupu Intelektualna povijest koji je održan 8. travnja 2024. godine na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu.

² Hans-Georg Gadamer, „Rhetoric and Hermeneutics” u *Rhetoric and Hermeneutics in Our Time*, ur. Walter Jost and Michael J. Hyde (New Haven, CT: Yale University Press, 1998), 45 – 59.

protestantskog reformatora. Vlačićev su život i djelo analizirani u raznim biografijama i člancima.³ Međutim, Vlačić se razmjerno rijetko smješta u epistemu svojeg doba; drugim riječima, Vlačićev se život i rad rijetko stavljaju u kontekst tadašnjeg poznatog znanja i paradigmi koje su uopće odredile razvoj Vlačićeve misli u smjeru u kojem se razvijala i omogućile razvoj metodoloških principa na kojima Vlačić oslanja svoju interpretaciju Biblije. S ovime na umu, cilj je ovog rada pokušati rekonstruirati Vlačićev hermeneutički model interpretacije Svetoga pisma. Teorijski, odnosno intelektualnohistorijski okvir ovog rada temelji se takozvanoj arheologiji znanja, teoriji Michela Foucaulta egzemplificiranoj u njegovoj knjizi *Riječi i stvari*. Foucaultova će arheologija znanja također poslužiti kao *vantage point* kod odabira⁴ onih historijskih pretpostavki koje su omogućile nastanak Vlačićevog hermeneutičkog modela i determinirale ga upravo kao proboj, dok će ju relevantna historiografija oprimirati u kontekstu Vlačićeva životnog iskustva. Teza mojeg rada je da, ukoliko se promatra iz perspektive Foucaultove arheologije znanja, Vlačićev hermeneutički model predstavlja ne samo pomak u znanju, već i povijesni iskorak iz jedne episteme ususret nekoj novoj.

2. Teorijska podloga⁵

„Arheološka faza” stvaralaštva Michela Foucaulta određena je njegovim radom na preciziranju onih kulturoloških i socioloških postavki koje određuju povijesni razvoj znanja i način na koji će znanje biti obrazloženo. U knjizi *Riječi i stvari*, Foucault nastoji misaono obuhvatiti tu ideju pojmom episteme, odnosno “apriornog ustroja... jezičnih i perceptivnih shema, hijerarhija vrijednosti i praksi te mehanizama razmjene” neke povijesne kulture. Argument

³ Za neke starije biografije, vidi Mijo Mirković, *Flacius* (Zagreb: Hrvatska naklada, 1938); Mijo Mirković, *Matija Vlačić Ilirik* (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1960.); u novije vrijeme Luka Ilić objavio je teološku biografiju Vlačića, prevedenu na hrvatski pod naslovom *Teološka biografija Matije Vlačića Ilirika – Proces radikalizacije u Flaciusovoj misli* u izdanju Sveučilišnog centra za protestantsku teologiju Matija Vlačić Ilirik (2021). Također vidi zbornik radova *Matija Vlačić Ilirik [III], zbornik radova s Trećeg međunarodnog znanstvenog skupa Matija Vlačić Ilirik, Labin, 22. – 24. travnja 2010*, ur. Marina Miladinov (2012).

⁴ Ovdje dobrim dijelom pišem pod utjecajem povjesničara poput E. H. Carra i Keitha Jenkinsa, koji naglašavaju da je svaka historija rezultat selekcije onih činjenica koje povjesničar smatra bitnima te istovremenog zapostavljanja onih koje mu se doimaju nebitnima, čime se neizbježno stvara jedan pristran narativ.

⁵ U skladu s recentnim trendovima i procesima u povijesnoj znanosti i u srodnim društvenim znanostima, pa tako i u istraživanjima protestantske reformacije, ovaj članak pristupa temi u okviru određenog teorijskog sklopa. U ovom se slučaju istraživanje temelji na Foucaultovoj arheologiji znanja. Za neke moguće pristupe i perspektive u proučavanju protestantske reformacije, vidi Zrinka Blažević, „Reformation Studies in the Croatian Context: Possibilities and Perspectives,” *The Reformation in the Croatian Historical Lands*,“ ur. Zrinka Blažević, Stanko Jambrek, Nataša Štefanec (Zagreb: Biblijski institut, 2015) 15 – 32.

glasi da je nemoguće djelovati izvan episteme vremensko-prostornog miljea nekog povijesnog aktera, te da je stoga potrebno razumjeti i eksplicirati tu epistemu kako bi se razumjeli korijeni nekog načina razmišljanja i njegove manifestacije u pojedinom društvu. Jednom riječju, epistema “određuje ne samo što će tvoriti odgovarajuće ljudsko iskustvo nego i kako će ono biti znanstveno eksplicirano.”⁶ Ovaj rad polazi kako od općih postavki Foucaultove teorije episteme, tako i od specifičnih karakteristika koje Foucault uočava u epistemi 16. stoljeća. Za tu je epistemu Foucault napisao: “Svijet je prekriven znakovima koje treba dešifrirati... Poznavati će, dakle, značiti isto što i interpretirati: ići od vidljive oznake do onoga što se kroz nju govori.”⁷

Prema Foucaultu, epistema šesnaestog stoljeća građena je oko koncepta analogije, odnosno sličnosti. U jednom dijelu teksta *Riječi i stvari* Foucault piše:

“XVI. je stoljeće semiologiju i hermeneutiku naslagalo u obliku sličnosti. Tražiti smisao znači rasvijetliti ono što je slično. Tražiti zakon znakova znači otkriti stvari koje su podudarne... Priroda stvari, njihova koegzistencija, povezanost koja ih spaja i kojom komuniciraju nije različita od njihove sličnosti. A ova se pojavljuje samo u mreži znakova koja prelazi svijetom s jednog kraja na drugi. ‘Priroda’ je uzeta u tankom sloju koji semiologiju i hermeneutiku drži jednu iznad druge; ona je misteriozna i skrivena i nudi se znanju, koje ponekad navodi na stranputicu... Odjednom mreža nije jasna, transparentnost je zamagljena... Pojavljuje se mračni prostor koji će trebati postupno rasvijetljivati. Upravo je tu ‘priroda’ i upravo se to treba truditi spoznati.”⁸

Foucault u svojoj analizi šesnaestostoljetne episteme izvodi nekoliko “znanja o sličnosti”.⁹ Pa ipak, u ovom se radu navedena “znanja” (koncepti prema kojima su, u kontekstu Foucaultove arheologije znanja, ljudi unutar dominantne episteme 16. stoljeća oblikovali svoju mentalnu stvarnost) neće izvoditi iz Vlačićeva slučaja odnosno učitavati u nj. Umjesto toga, u ovom će se radu Foucaultova koncepcija prikladnosti i analogije kao ključnih elemenata predmoderne episteme primijeniti na tumačenje Vlačićeva sustava mišlje-

⁶ Vidi „Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, s. v. „Epistema,“ <<https://www.enciklopedija.hr/clanak/epistema>>. (posjet 28. 5. 2024.)

⁷ Michel Foucault, *Riječi i stvari* (Zagreb: Golden Marketing, 2002), 51.

⁸ Ibid. 48.

⁹ „The great chain of being“ struktura svijeta je za epistemu šesnaestog stoljeća sadržana u konceptu prikladnosti *convenientia*; podvrsta prikladnosti jest *aemulatio* (emulacija/nadmetanje, kroz koju „si raspršene stvari diljem svijeta daju odgovor“); zatim *analogija* u kojoj se preklapaju *conventiai* i *aemulatio*, a koja se temelji tek na „suptilnijim sličnostima odnosa“; te *simpatija*, možda najkompleksnija od četiri znanja o sličnosti, koja „potiče kretanje stvari u svijetu... izaziva približavanje najudaljenijih stvari... [i] transformira“. Suprotna simpatiji jest *antipatija*. Za detaljnu razradu Foucaultovih koncepata vidi Foucault, *Riječi i stvari*, 35 – 49.

nja. Tako ću Vlačićev život i rad smjestiti u širi okvir Foucaultove arheologije znanja i time obratiti pažnju na moguću perspektivu iz koje se Vlačićev slučaj, prema mojim saznanjima, dosad nije promatrao.

U kontekstu Foucaultove arheologije znanja, Vlačićev sustav mišljenja se može promatrati kao “prelazak iz jedne episteme u drugu, odn. nastanak neočekivanih ‘rezova’ s obzirom na njihovu unutarnju homogenost.”¹⁰ Koliko god Vlačić bio čovjek svojeg vremena, on ipak iskače iz dominantne episteme svojeg doba. Moglo bi se argumentirati da su velike promjene i napreci u znanosti naprosto također dio episteme burnog šesnaestog stoljeća, čiji su konkretni vjersko-politički sukobi istovremeno onemogućavali i nevjerovatno poticali proboj novih pogleda te preispitivanje automatizama i uvriježenih načina razmišljanja. U tom smislu, Vlačićeva epistema možda upravo jest epistema prijelaza, rezova s obzirom na “unutarnju homogenost” prijašnjih razdoblja¹¹ i velikih kulturnih promjena. Pa ipak, za potrebe ovog rada neću se baviti ni ovom mogućnošću: umjesto da Vlačićevu hermeneutiku smjestim u neku neobičnu epistemu prijelaza koju Foucault nije pripisao ovom razdoblju, u ovom radu oslonit ću se na tranzicijski karakter Vlačićeve protohermeneutike u odnosu na dominantnu epistemu njegovog razdoblja.

3. Povijesni kontekst Vlačićeva života i djelovanja¹²

Matija Vlačić, rodom iz Labina u Istri, školovao se u Podlabinu, Baselu, Tübingenu, Veneciji i Wittenbergu. U venecijanskoj školi svetog Marka¹³ upoznaje se sa sjevernotalijanskim humanističkim krugom. „U tom učenom humanističkom društvu Vlačić je stekao golemo filološko znanje“, odnosno usavršio latinski i grčki jezik, „doživio svoje humanističko ‘krštenje’“ i nadjenio si latinizirano ime Illyricus.¹⁴ Specifičnost Vlačićeve teologije, pa onda i njegovih metoda tumačenja biblijskog teksta, donekle korespondira s njegovim burnim životom obilježenim čestim migracijama, venecijanskom humanističkom naobrazbom i prisnošću s pionirima protestantske reformacije (u čijem radu postupno uočava crte političkog kompromitiranja). Upravo bi ovakvo svestrano,

¹⁰ Hrvatska enciklopedija, s. v. “Epistema.”

¹¹ Treba imati na umu da je, naravno, i sama teza unutarnje homogenosti neke episteme sama po sebi sporna.

¹² Izumom tiskarskog stroja u 15. stoljeću tekst je, u obliku knjiga i pamfleta, dobio potencijal širiti se brže nego ikada, što je uvelike doprinijelo uspjehu protestantskog pokreta u 16. stoljeću. Povjesničar Heinz Schilling odredio je Europu 16. stoljeća kao obilježenu konfesionalnim previranjima. Nju karakterizira, između ostalog, decentralizacija crkvene vlasti te snažna proliferacija teoloških doktrina. Sve ovo istovremeno potiče i prati paralelan razvoj te kooperacija znanosti i tehnologije u funkciji ovladavanja prirodom, kao i postupna vremensko-prostorna „kvantifikacija” svijeta.

¹³ Nikola Hohnjec, „Matija Vlačić Ilirik. Kontroverzist i bibličar,” *Bogoslovska smotra* 64.1-4 (1994): 386.

¹⁴ Mate Križman, „Matija Vlačić Ilirik i humanistička filologija njegova doba,” *Dani Hvarske kazališta : Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu* 18, br. 1 (1992): 133.

osebujno životno iskustvo moglo biti snažan poticaj za radikalizaciju Vlačićeve misli¹⁵ te za, kao što tvrdim u ovom članku, prijelazni karakter Vlačićeve teorije u odnosu na dominantnu epistemu.

Na četvrtoj sjednici Tridentskog sabora, 8. travnja 1546. zaključeno je da je „za razumijevanje i ispravno tumačenje kršćanskog nauka potreban autoritet Crkve i tradicije.“¹⁶ Ovo je u očitoj opreci s teologijom Martina Luthera *sola scriptura* („samo Pismo“) koja autoritet biblijskih tekstova postavlja iznad svakog drugog autoriteta po pitanju otkrivanja Božje istine. Međutim, Luther umire u veljači 1546., što protestantski pokret u Svetom Rimskom Carstvu stavlja u nezavidan položaj. Slijedi razdoblje koje je prema mnogim istraživačima bilo najopasnije za opstanak protestantizma.¹⁷ Luther nema nasljednika koji raspolaže jednakim simboličkim kapitalom, a njegov bliski suradnik i profesor hebrejskoga jezika na vitenberškom sveučilištu, Philipp Melancthon, uskoro prihvaća Augsburški interim kojim svetorimski car Karlo V. nastoji uspostaviti vjersko primirje u Carstvu. Zbog svojeg odbacivanja ikakvog kompromisa, Vlačić postaje politički nepodoban te odlazi sa sveučilišta u Wittenbergu; kasnije biva izbačen i sa sveučilišta u Jeni te protjeran iz više njemačkih gradova. Vlačić je tijekom života ostao pristaša Lutherove doktrine, gradeći na njezinoj osnovi i sistematizirajući je u svojem tekstu *Ključ Svetoga Pisma* (skraćeni latinski naziv jest *Clavis Scripturae Sacrae*). S vremenom je vjerojatno radikalizirao svoja stajališta, što se može shvatiti kao posljedicu njegovih životnih okolnosti i vlastitih promišljanja.¹⁸

Vlačićev sistematski pristup problemu biblijske polisemičnosti, koji je svakako dominirao šesnaestostoljetnim intelektualnim raspravama, velika je tema njegovog *Clavisa*¹⁹ koji se drži jednim od najbitnijih proto-hermeneutičkih tekstova svjetske književnosti te jednom od najranijih pretpostavki za razvoj protestantske sustavne teologije. *Clavis* postaje snažno teorijsko uporište za Lutherovu teologiju *sola scriptura*.²⁰ Pitanje je, dakle, kako ovjeriti Vlačićevo, odnosno Lutherovo tumačenje Svetoga pisma, postavljeno na temeljima *sola scriptura*, i dati tom tumačenju veći legitimitet od onog katoličkog?

¹⁵ Kao što to zagovara Ilić u *Teološka biografija Matije Vlačića Ilirika – Proces radikalizacije u Flaciusovoj misli*, 21.

¹⁶ Jure Zovko i Maja Ferenec Kuća, „Je li Matija Vlačić Ilirik zagovornik hermeneutičkog realizma?“ *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 48.1, 95 (2022): 154.

¹⁷ Vidi Stanko Jambrek, „Vlačićeva borba za slobodu Crkve“ *Kairos: Evanđeoski teološki časopis* 6.2 (2012): 307 – 328.

¹⁸ Vidi Luka Ilić, *Teološka biografija Matije Vlačića Ilirika – Proces radikalizacije u Flaciusovoj misli*: 17, 21, 25.

¹⁹ Izvadak iz njegovog *Clavisa* preveden je na njemački tek 1968. Filozof Vladimir Filipović piše 1975. da je upravo zbog etabliranja fenomenologije i hermeneutike kao najvećih metodoloških problema filozofije u drugoj polovici 20. stoljeća Matija Vlačić dobio prijevod malenog dijela svojeg levijatana, *Clavisa* na njemački (vidi Filipović, „Matija Vlačić kao začetnik suvremene hermeneutike i strukturalizma“ u *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, sv. 1. br. 1 – 2 (1975): 21. Na hrvatski je jezik izvadak iz *Clavisa* preveden 1993.

²⁰ Gadamer, „Rhetoric and Hermeneutics,” 54.

4. Biblija i jezik kao odraz stvarnosti

Nužno je uspostaviti poveznicu između doktrine *sola scriptura* i jezika, odnosno interpretacije. *Sola scriptura* označava pomak ka drugačijem razumijevanju jezika i njegove uloge u interpretaciji Pisma. Prevođenje Biblije na narodne jezike, potpomognuto razvojem tiskarstva u 16. stoljeću, decentraliziralo je autoritet Katoličke Crkve u pružanju jedinstvene interpretacije svetih spisa i postavilo na dnevni red pitanje jezične polisemičnosti. Prema Foucaultu, renesansna katolička teologija naučava da je Bog dao upravo latinski kao jezik Crkve; jezik čija je sveta uloga proširiti kršćanstvo diljem svijeta.²¹ Već su prije 16. stoljeća postojala vjerovanja da jezik pruža tek krnji odraz stvarnosti, jer je izvorni jezik – koji je možda savršeno odražavao stvarnost, na nama nepoznat način – izgubljen prilikom incidenta kod Babilonske kule iz knjige Postanka; Foucaultovim riječima rečeno, ondje je jezik izgubio inherentnu sličnost sa svojim objektom.²² Međutim, premda je jezik u Vlačićevo vrijeme smatran netransparentnim odrazom stvarnosti, jezik je još uvijek metafizički neodvojen od svijeta koji predstavlja. Iz tog razloga razumljivo je da se prevođenje Vulgate s latinskog, jezika koji reflektira božansku stvarnost u pisanom tekstu, prema katoličkoj doktrini smatralo grijehom. S druge strane, isto je tako razumljivo da je Vlačić upravo u tekstu, u jeziku, nastojao pronaći božansku stvarnost.

Vjerujem da se upravo u ovoj tenziji između predmoderne katoličke tradicije i Vlačićeve moderne metodologije uočava tranzicijski karakter Vlačićeve hermeneutike u odnosu na dominantnu epistemu njegovog vremena. Vlačićeve metodologije zasigurno zasniva na nekim tradicionalnim temeljima, karakterističnima za epistemu 16. stoljeća: pretenziji na istinitost nekog tumačenja, ontološkoj vrijednosti jezika (jezik u biblijskom tekstu za Vlačića jest šifrirana stvarnost koju je potrebno dešifrirati) te uvjerenju u proporcionalan odnos između vjere u Boga i sposobnosti razumijevanja biblijskih tekstova. Međutim, Vlačić iskače iz svoje episteme upravo u pogledu metodologije: za dešifriranje biblijske istine sadržane u biblijskom tekstu Vlačić se oslanja na lingvističke alate te na vremensko-prostornu, kao i književno-stilsku kontekstualizaciju svetopisamskih tekstova kako bi se mogla otkriti njihova namjena i značenje pojedinog stiha. Također, Vlačić zagovara poznavanje izvornih jezika biblijskih tekstova, čime bi se olakšalo dešifriranje izvorne namjene i svrhe teksta, pa time i zaključivanje oko istine sadržane u jeziku. Na taj način u Vlačićevoj se hermeneutici isprepliću različita razdoblja i njihove zasebne episteme. *Par excellence* „prijelazni“ aspekt Vlačićeve hermeneutike jest naglasak na individualnu kontekstualizaciju (na protestantski, moderni individualizam), umjesto na dogmatski pristup kakav je zagovarala Katolička Crkva stavljajući naglasak na kolektivno.

Kao što sam naglasio, i kao što ću nadalje razraditi, jezik, odnosno odnos prema jeziku, ima snažnu simboličnu ulogu u okviru procesa Vlačićevo prijelaza iz jedne episteme u drugu, a taj odnos prema jeziku najbolje ilustri-

²¹ Foucault, *Riječi i stvari*, 55 – 56.

²² Poznato je da su neki vjerovali da je prije Babilonske kule „postojalo pismo načinjeno od samih oznaka prirode, tako da su ta obilježja imala moć djelovanja izravno na stvari.“ Vidi Foucault, *Riječi i stvari*, 58.

ra protestantska lingvistička teorija. U protestantskoj reformaciji jezik dobiva novu ulogu, ulogu gerilskog oružja ne-katoličkih konfesija. U vrijeme ranog protestantizma, reformatorima izvorni jezici Pisma postaju važan legitimator određenog tumačenja, odnosno potencijalna poluga protiv onih doktrina i tumačenja koja nisu utemeljena na principu *sola scriptura*. Prema tome, nije čudno da su u ranom protestantizmu upravo filološke discipline postale najzastupljenije.²³ Utoliko je i razlog Vlačićeva ustrajanja na poznavanju izvornih jezika Svetog Pisma jasan. To objašnjava Vlačićevu želju za postajanjem *Homo Trilinguis*, poznavateljem triju svetih jezika (hebrejskoga, grčkoga, latinskog) te objašnjava njegovo zagovaranje korištenja izvornih jezika u proučavanju Svetoga pisma.²⁴ Polazište je ovakvog pristupa protestantsko uvjerenje da je biblijski tekst iskvaren pod utjecajem Katoličke Crkve. Pronicanjem izvornih jezika, pogotovo hebrejskog, nastojalo se doći do prvotne, ispravne svetopisamske poruke.²⁵

Vlačić se u *Clavisu* „na prvoj liniji fronte“²⁶ opire bilo kakvoj tradiciji interpretacije koja se ne zasniva na onome što shvaća kao prvotno značenje i namjenu teksta. Postulatima interpretacije koje izlaže u *Clavisu* Vlačić nastoji obraniti svoje stavove, naravno u suprotnosti s drugačijim tumačenjima, i tako zauzdati proliferaciju tekstualne polisemičnosti. U sljedećem dijelu ukratko ću razraditi te postulate.

5. Skop i hermeneutički krug

Vlačić vjeruje da „svaki tekst, po uzoru na nutarnju strukturu jezika, predstavlja jednu organsku cjelinu, sastavljenu od niza... smisaono povezanih dijelova“ te u skladu s time dijelove teksta treba čitati u kontekstu cjeline.²⁷ Tekst kao

²³ Zovko i Ferenec Kuća, „Je li Matija Vlačić Ilirik zagovornik hermeneutičkog realizma?“, 157.

²⁴ Križman, „Matija Vlačić Ilirik i humanistička filologija njegova doba“, 135.

²⁵ U to vrijeme hebrejski je isplivao kao najvažniji od tri biblijska jezika. Sukladno tome, u doba ranoga protestantizma, odnosno otprilike do 1540., položeni su temelji zapadnjačke hebraistike; u to su se vrijeme osnivale katedre za hebrejski po europskim sveučilištima - podjednako i u katoličkim i u protestantskim zemljama, a zaredale su i tiskane hebrejske gramatike. Za dodatnu kontekstualizaciju, koristan je ovaj odjeljak iz Križmanovog članka: „U vrijeme kad se Vlačić školovao i javno djelovao nije se nametala neka posebna »protestantska« ili »renesansna« filologija, nego se zapravo samo nastavljala tisućljetna zapadnjačka predaja bavljenja jezikom, u kojem su sada podjednako sudjelovali i katolici i pristaše novoga, protestantskoga vjerskog pokreta. Riječ je o predaji što počinje od Herodota i prvih grčkih filozofa... a odvijala se na dvjema razinama: na jednoj se nastavljalo umovanje o jeziku i jezičnim pitanjima u okviru filozofije, osobito dijalektike u djelima sofista i Platona te logike u Aristotelovim spisima, zatim u okviru rimske, srednjovjekovne i novovjekovne filozofije sve do kraja 18. st.; na drugoj su se razini opisivali i tumačili jezici književnih uzora i ujedno sastavljali priručnici za lijepo pisanje nazvani gramatikama.“ Vidi Križman, „Matija Vlačić Ilirik i humanistička filologija njegova doba“, 131 – 33.

²⁶ Gadamer, „Rhetoric and Hermeneutics“, 54.

²⁷ Jure Zovko, „Uvod“ u Vlačić, *O načinu razumijevanja Svetoga pisma*, 15.

cjelina i njegovi sastavni dijelovi, u metaforičkoj formi ljudskoga tijela, dijalektički upotpunjavaju i objašnjavaju jedno drugo. Nadalje, u *Clavisu* Vlačić postavlja svoju hermeneutičku teoriju na dvije osnove: prvo, na ljudske mentalne alate potrebne za tumačenje Pisma, te drugo, na božansku objavu odnosno smilovanje vjerniku koji traži razumijevanje Biblije. Tako Vlačić ne uzima u obzir tradiciju ili povijest kao kompetentne tumače Pisma, već to vidi samo u pravilnoj analizi izvornog teksta i u Božjoj objavi vjerniku.

Vlačić je razradio sustav *remedia* i *regulae* kojima se tumač mora voditi u proučavanju biblijskoga teksta. *Remedia* predstavljaju sustav pomagala kojima se olakšava, odnosno omogućuje tumačenje biblijskih figura i tropa. Među ovima Vlačić navodi solidno razumijevanje izvornih jezika Pisma te studiozno proučavanje biblijskih tekstova, a nezaobilazne su i "kateheza i skrušena molitva". *Regulae* predstavljaju generalne zakonitosti koje je Vlačić postavio kao temelje interpretacijskog pothvata. S druge strane, Jure Zovko i Maja Ferenec Kuća ističu "dvije interpretacijske maksime" Vlačićeve teorije interpretacije Pisma presudne za daljnji razvoj i konstituiranje hermeneutike kao metode razumijevanja, a to su skup i takozvani hermeneutički krug.²⁸ Skop predstavlja „temeljnu intenciju teksta koja ostaje primarna svrha i zadaća svake interpretacije.“ To je „nit koja povezuje smisao pojedinih dijelova teksta s njegovom cjelinom“²⁹ što vodi razumijevanju Svetog Pisma.³⁰ Skop je uspoređivan s Tezejevom niti pomoću koje čitatelj nalazi objašnjenje unatoč nepreglednom mnoštvu nejasnoća.³¹ To je ta „cjelovitost smisla i intencije teksta“ koju čitatelj mora dešifrirati. Konačno je rješenje skopa sam Isus Krist, kao jedina potpuna istina.³² Hermeneutički krug s druge strane predstavlja „međuovisnost cjeline i njezinih dijelova u razumijevanju teksta.“³³ Vlačić ovu međuovisnost uspoređuje s odnosom između glave i udova. Ovdje se Vlačić oslanja na platonsku dijalektiku, istovremeno zagovarajući sintezu dijelova teksta u smislenu cjelinu te pravilnu raščlambu teksta na njegove sastavne dijelove.³⁴ Ovakav pristup podrazumijeva i zagovara unutarnju konzistentnost

²⁸ Ove dvije maksime detaljnije se razlažu u Jure Zovko i Maja Ferenec Kuća, „Je li Matija Vlačić Ilirik zagovornik hermeneutičkog realizma?“

²⁹ Zovko, „Uvod“ u Vlačić, *O načinu razumijevanja Svetoga pisma* 15; vidi Vlačić, *O načinu razumijevanja svetoga pisma*, 139.

³⁰ Vidi Vlačić, *O načinu razumijevanja Svetoga pisma*, 99.

³¹ Vlačić daje upute čitatelju *Clavisu* da pri interpretaciji određenog teksta „treba najbrižljivije gledati skup bilo cijelog teksta, bilo pojedinih njegovih dijelova ili mjesta. Tako će nam otuda zablistati divno svjetlo, da razumijemo smisao pojedinih rečenica.“ Vidi Matija Vlačić Ilirik, *O načinu razumijevanja Svetoga pisma*, 139.

³² Blažević, „Clavis“.

³³ Zovko i Ferenec Kuća, „Je li Matija Vlačić Ilirik zagovornik hermeneutičkog realizma?“, 158.

³⁴ „Po uzoru na induktivno-sinoptički postupak dijalektičara koji provjerava kako je moguće pojmove povezati u suvisle rečenične iskaze, interpret pokušava interpretativne hipoteze integrirati u koherentnu cjelinu sukladno procesu razotkrivanja smisla u postojećem kontekstu spisa. Privremeno ostvareno razumijevanje koje ima status platoničkog predmnijevanja ili privremene

biblijskog teksta, zbog čega će pravilno tumačenje njegovih sastavnih dijelova dovesti do pravilnog razumijevanja djela kao cjeline.³⁵

Cilj Vlačićeve protohermeneutičke teorije, ili konkretnije *Clavis*, jest „otvoriti Pismo bez... ključeva dogme.“³⁶ Zahvaljujući sintezi podrobno razložene lingvističke teorije i kompleksne filozofsko-teološke argumentacije³⁷ Vlačićevo se djelo smatra jednim od najvažnijih tekstova rane hermeneutike. Skop i hermeneutički krug (p)ostali su „konstitutivni elementi hermeneutičke interpretacije u različitim varijacijama i aplikacijama“ kako u protestantskoj, tako i u sekularnoj hermeneutici.³⁸ Upravo je u njegovim tekstovima sadržana i možda dotad najnaprednija, najznanstvenija sustavna razrada načela tekstualne interpretacije, što Vlačića svakako s razlogom stavlja u kanon zapadne intelektualne povijesti.

6. Vlačićeva protohermeneutika u okviru šesnaestostoljetne analogijske episteme

Ukoliko se promatra iz intelektualnohistorijskog očista,³⁹ može se postaviti pitanje u kojim se područjima konkretno Vlačićeva intelektualna djelatnost odvaja od svoje episteme, na koji način i s kojim implikacijama. Upravo je ovo predmet završnog dijela ovog istraživačkog rada: promotriti koji su to elementi Vlačićeve protohermeneutičke teorije iznesene u *Clavisu* koji se uklapaju u dominantnu šesnaestostoljetnu epistemu, a koji to elementi vidljivo iskaču iz nje.

prosudbe (doxa) postupno će se, tijekom heurističkog procesa, iskristalizirati u točno i pouzdano razumijevanje koje korespondira platoničkom znanju.“ Zovko i Ferenec Kuća, „Je li Matija Vlačić Ilirik zagovornik hermeneutičkog realizma?“, 161.

³⁵ Za detaljnije obrazloženje Vlačićeve teorije ponovno navodim nedavno objavljen članak Jure Zovka i Maje Ferenec Kuća.

³⁶ Gadamer, „Rhetoric and Hermeneutic“, 52 (vlastiti prijevod).

³⁷ Blažević, „Clavis“.

³⁸ Zovko i Ferenec Kuća, „Je li Matija Vlačić zagovornik hermeneutičkog realizma?“ 158; Vidi Jure Zovko, Uvod u *O načinu razumijevanja Svetoga pisma* 13, 17; Zrinka Blažević, „Clavis“ u *Leksikon hrvatske književnosti – djela*, ur. Dunja Detoni Dujmić (Zagreb: Školska knjiga, 2008). Za pregled suvremene hermeneutičke teorije u protestantskom diskursu vidi npr. sljedeću literaturu: Stanko Jambrek, „Biblija, tumačenje“, u *Leksikon evanđeoskoga kršćanstva*, prir. Stanko Jambrek (Zagreb: Bogoslovni institut i Prometej, 2007) 52 – 54; „Interpretation of the Bible“ u *Evangelical Dictionary of Theology*, ur. Walter A. Elwell, (Grand Rapids: Baker Book House, 1984) 565 – 568; Stephen Etches, „IX. TUMAČENJE (HERMENEUTIKA) u Uvod u sustavnu teologiju (treće, revidirano izdanje), prev. Ivana Balint-Feudvarski (Krapina: TBA, 2009.) 98 – 107.

³⁹ Zanimljiv uvod u povijest i trenutačan položaj intelektualne historije jest Branimir Janković, „Prema historiji intelektualaca i intelektualnoj historiji“ u *Dijalog s povodom 6: intelektualna historija*, prir. Branimir Janković (Zagreb: FF Press, 2013), 11 – 80.

6.1. Tradicionalni elementi

Prvo bih naveo neke elemente Vlačićeve hermeneutike koji odgovaraju šesnaestostoljetnoj epistemi kako ju je opisao Michael Foucault. Vlačić, naravno, ne može djelovati sasvim izvan okvira episteme na kojoj se bazira njegov svjetonazor. Upravo se ovdje očituje sociohistorijska uvjetovanost Vlačićeva intelektualnog djelovanja.

Foucault tvrdi da ustroj koji je nazvao epistemom "određuje ne samo što će tvoriti odgovarajuće ljudsko iskustvo nego i kako će ono biti znanstveno eksplicirano."⁴⁰ U Vlačićevom slučaju, radi se o shvaćanju jezika i stvarnosti kao inherentno nekompatibilnih, no još uvijek metafizički povezanih.⁴¹ Ovaj uvid konstituira jedan od temelja Vlačićeve protohermeneutičke teorije te vjerojatno njezinu najvažniju odrednicu. Vlačićev svijet oblikovan je na konceptima sličnosti i u ovaj se epistemološki okvir uklapa i Vlačićev pristup Bibliji, a implikacija je da se zbog univerzalnosti biblijske istine (ponovno, u tradicionalnoj epistemi 16. stoljeća) taj pristup potom treba primijeniti na ukupnost životne prakse.

Nadalje, Vlačić još uvijek pretendira na svoje tumačenje kao na jedino objektivno ispravno. To je sasvim u duhu vremena – Vlačić je tri stoljeća udaljen od De Saussureove strukturalističke revolucije, a još udaljeniji od Derridine teorije dekonstrukcije i pitanja može li se semiozu ikada sasvim obuzdati. U skladu s Foucaultovom teorijom, za Vlačića je jezik „neophodan relej između reprezentacije i bića“.⁴² Problem Vlačićeve hermeneutike iz perspektive današnje filozofije – i usto, jedan element kojim se Vlačićev sustav savršeno uklapa u dominantnu šesnaestostoljetnu epistemu – tako nije metoda, već vjerovanje u vlastitu objektivnu točnost.

Međutim, Vlačić nastoji i opravdati svoje pogreške u tumačenju. Budući da su svetopisamski predmeti „teški, mistični i nebeski“,⁴³ piše Vlačić, „Mnoge su stvari čak i pobožnima skrivene, da bi oni što revnije istraživali Sveto pismo i tražili jasniju objavu“.⁴⁴ Predanost Bogu i revnost u pobožnom životu vode kristalizaciji biblijske istine.⁴⁵ Misao Vlačić zaključuje riječima: „Moramo napokon ovdje Boga i njegove tajne spoznati kao u zagonetki i nesavršeno, a u drugom životu gledat ćemo ga savršeno i licem u lice.“ Ovaj pogled zapravo nije stran epistemi 16. stoljeća: priroda stvari je „misteriozna i skrivena i nudi se znanju“.⁴⁶ Premda ovakav Vlačićev pristup implicira neku otvorenost prema mogućem napretku znanja, i prema novim uvidima koje bi mogao dobiti neki vjernik, jasno je da se radi o pokušaju da se biblijski tekstovi prilagode ideologiji jednog protestantskog teologa koji odbija prihvatiti tumačenja Katoličke Crkve kao autoritativna, ali shvaća da ni unutar vlastite metode interpretacije nema odgovore na sva pitanja koja dominantna epistema 16. stoljeća postavlja.

⁴⁰ Preuzeto iz *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, „Epistema“; vidi 2. poglavlje Foucaultova djela *Riječi i stvari* za detaljnije obrazloženje.

⁴¹ Preuzeto iz generalne opaske u Foucault, *Riječi i stvari*, 27.

⁴² Foucault, *Riječi i stvari*, 17.

⁴³ Vlačić, *O načinu razumijevanja Svetoga pisma*, 51.

⁴⁴ Ibid, 57.

⁴⁵ Vlačićeva se argumentacija može povezati s Mt. 13:1-9.

⁴⁶ Foucault, *Riječi i stvari*, 48.

6.2. Prijelazni epistemički elementi

S druge strane, prijelazni se elementi Vlačićeve hermeneutike vide već u pristupu vlastitom radu. Gadamer navodi da je kod Vlačića vidljivo prvo sazrijevanje hermeneutičke samosvijesti,⁴⁷ odnosno, vidljiva je prva instanca pristupanja interpretaciji kao mentalnoj praksi s konkretnim, jasno ekspliciranim metodološkim uporištem. Već je ovo oznaka novog i drugačijeg pristupa, koji će se napokon oblikovati u konkretnu filozofsku disciplinu u 20. stoljeću.

Nadalje, jasno je da se u Vlačića radi o interpretaciji Biblije koja je u svojim korijenima slična katoličkom renesansnom shvaćanju u smislu da se bit teksta nalazi u samom jeziku.⁴⁸ Međutim, kod Vlačića je takvo shvaćanje modificirano protestantskim, humanističkim uvjerenjima. Tako je Vlačićev odmak od episteme njegovog razdoblja vidljiv već u pristupu. Dakako, za njega latinski još uvijek čini jedan od tri sveta jezika bez kojih je nemoguće otkriti izvorno značenje biblijskih tekstova. Međutim, Vlačić istinitost svoje interpretacije dobrim dijelom temelji na lingvističko-semantičkoj metodi, odnosno na otkrivanju izvornog značenja i intencije teksta, koja (u teoriji) ne bi smjela biti zamućena tradicijom i kasnijim predajama. Time svojoj interpretaciji Vlačić daje određenu znanstvenost.

Još jedan prijelazni element jest naglasak na osobnoj pobožnosti. Vlačić odvaja svoje tumačenje od onog tumačenja koje se eksplicitno služi autoritetom crkvene tradicije te radije stavlja naglasak na proučavanje izvornih biblijskih tekstova u njihovom kontekstu i na osobnu kontemplaciju. S druge strane, Vlačić uvodi značajnu razliku između teologije i filozofije. „Filozofija želi odmah u početku imati slušatelja sposobnog i pametnog“, dok biblijska nauka u korijenu „poriče da je itko od smrtnika po svojoj naravi sposoban da je primi“. Tajne su Biblije, piše Vlačić, „sasvim božanske i nebeske“, što je nemoguće shvatiti čovjeku koji „misli i govori samo o zemaljskom“.⁴⁹ Tako Vlačić zaključuje da Bibliju može razumjeti samo pravi Kristov sljedbenik, studiozan i marljiv u svojem proučavanju Biblije. Oslanjajući se na Mateja 11:25-26 Vlačić zaključuje da „nije svima dano da razumiju Božje tajne.“⁵⁰ Jasno je da ovakvim retoričkim metodama (kao i, uostalom, otvorenim napadima) Vlačić nastoji prikazati svoje teološke neprijatelje kao nekompetentne farizeje jer im, zbog moralne iskvarenosti, nije dana božanska milost da proniknu biblijski tekst. Njegov je hermeneutički model tako u konačnici neizbježno teološki; on za pretpostavku i zaključak ima Vlačića kao čovjeka koji živi u zdravom odnosu s Bogom za razliku od njegovih katoličkih suvremenika. Pa ipak, koliko god ovo isprva djelovalo nazadno iz perspektive današnjeg čitatelja, i ovaj bi se Vlačićev stav također mogao shvatiti u okviru epistemološkog prijelaza. Naglasak je na individualnoj kontemplaciji

⁴⁷ Gadamer, „Rhetoric and Hermeneutics“, 52.

⁴⁸ Napomena: ovaj se argument zasniva na specifičnom shvaćanju renesansne katoličke teologije koje zagovara Foucault u svojem dijelu *Riječi i stvari*.

⁴⁹ Vlačić, *O načinu razumijevanja Svetoga pisma*, 99.

⁵⁰ Vlačić, *O načinu razumijevanja Svetoga pisma* 57; „U ono vrijeme progovori Isus i reče: Slavim te, Oče, Gospodine neba i zemlje, što si ovo skrio od mudrih i razumnih, a objavio malenima. Da, Oče, tako je bilo tebi milo.“ Vidi Mt. 11:25-26; Mt. 13:1-9.

u protestantskom ključu, što samo po sebi obuhvaća elemente i predmoderne tradicije i moderne individualnosti, odnosno osobnog pijeteta. Radi se, dakle, o razlici koja je simptom pomaka od dominantne episteme tog vremena.

Konačno, element čija mi se narav vezi s dominantnom epistemom 16. stoljeća čini nejasnom jest taj da je u Vlačićevoj teoriji, sukladno protestantskom shvaćanju biblijskog teksta, razumijevanje Pisma analogno vjeri. Ovdje Vlačić radi razliku između sekularne i kršćanske filozofije. Vodeći se Ivanom 7:17 Vlačić navodi: „u ljudskim znanostima mi se osvjedočujemo ponajviše iskustvom, osjetilima ili dokazima prije nego to odobravamo. Ovdje, potpuno suprotno, treba pristajati i vjerovati prije nego iskušamo i osvjedočimo se osjetilima i upotrebom.“⁵¹ Tako preuzimajući Lutherovu teoriju Vlačić vidi Bibliju kao ljudsku i božansku riječ – tek ljudsku u obliku slova, odnosno normativnog zakona, no božansku ako se u biblijskom tekstu otkrije „punina duha života.“ Drugim riječima, prema Vlačiću za razumijevanje Pisma nije dovoljna samo „lingvističko-semantička analiza“ – koja je svakako bitna – već i „interpretacija i prema duhu pisma.“⁵² Vlačić tvrdi da razmatranjem te dihotomije između slova i duha čitatelj dobiva uvid u sam „stvaralački proces nastanka teksta.“⁵³ Ovakav je pristup istovremeno tradicionalan jer nastoji spriječiti proliferaciju značenja biblijskog teksta vizurom jednog tumača, ali i prijelazan jer jasno eksplicira značaj onozemaljskog i nadnaravnog za Vlačićevu interpretaciju. S jedne strane, Vlačić šturo razdvaja sekularnu i kršćansku filozofiju. S druge strane, upravo se ovdje vidi ta Vlačićeva hermeneutička samosvijest koju Gadamer toliko cijeni.⁵⁴

7. Zaključak

Vlačićeva teorija interpretacije biblijskog teksta istovremeno je proizvod svojeg vremena te ispred svojeg vremena. Ona se temelji na epistemi svojeg razdoblja, no istovremeno iskače iz nje. Iz perspektive Foucaultove analize episteme šesnaestog stoljeća, Vlačić se nalazi u onom prostoru gdje je napredak znanja još uvijek ograničen predmodernom tradicijom i eshatološkim viđenjem svijeta. Međutim, možda je upravo zbog toga Vlačić poseban: njegovi se lingvističko-semantički postulati još i danas koriste u hermeneutici, iako sada nadopunjeni suvremenim spoznajama o jeziku i značenju. Premda je Vlačićeva protohermeneutička teorija još uvijek ograničena pretenzijom na objektivnu istinitost vlastitih zaključaka, upravo je ona nit vodilja za daljnji povijesni razvoj znanosti o interpretaciji.

⁵¹ Matija Vlačić Ilirik, *O načinu razumijevanja Svetoga pisma*, 101.

⁵² Vlastitu vjersku afirmaciju Vlačić otkriva i objavljuje već prije u tekstu *Apologia*, u kojem se poziva na životno iskustvo i razna prođena iskušenja kao dokaze njegove odanosti Kristu. *Apologijom* Vlačić osuđuje Melanchtona i njegove pristaše za teološki kompromis u obliku adijafora, ponovno afirmirajući svoju teološku točnost nepokolebljivom politikom ustrajanja u biblijskoj nauci. Vidi Andrea Zlatař, „Apologia Matije Vlačića Ilirika“ u *Dani Hvarškoga kazališta* 18/1 (1992), 121.

⁵³ Vidi Jure Zovko, „Uvod“ u Matija Vlačić Ilirik, *O načinu razumijevanja Svetoga pisma* 12-13; vidi Matija Vlačić Ilirik, *O načinu razumijevanja Svetoga pisma*, 79.

⁵⁴ Gadamer, „Rhetoric and Hermeneutics“, 52.

Bibliografija

Izvori

Biblija. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1997.

Vlačić, Matija Ilirik. *O načinu razumijevanja Svetoga Pisma*. Prev. Željko Puranić. Prir. Jure Zovko. Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1993.

Literatura

Blažević, Zrinka. „Clavis“ u *Leksikon hrvatske književnosti – djela*, ur. Dunja Detoni Dujmić. Zagreb: Školska knjiga, 2008.

Blažević, Zrinka. „Reformation Studies in the Croatian Context: Possibilities and Perspectives.“ U *The Reformation in the Croatian Historical Lands*, ur. Zrinka Blažević, Stanko Jambrek, Nataša Štefanec, 15 - 32. Zagreb: Biblijski institut, 2015.

Elwell, Walter A, ur. *Evangelical Dictionary of Theology*. Grand Rapids: Baker Book House,

Etches, Stephen. *Uvod u sustavnu teologiju (treće, revidirano izdanje)*. Prev. Ivana Baint-Feudvarski. Krapina: TBA, 2009.

Filipović, Vladimir. „Matija Vlačić kao začetnik suvremene hermeneutike i strukturalizma.“ U *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 1., br. 1-2 (1975): 21-36. <https://hrcak.srce.hr/91078>

Foucault, Michel. *Riječi i stvari - arheologija humanističkih znanosti*. Prev. Srđan Rahelić. Zagreb: Golden Marketing, 2002.

Gadamer, Hans-Georg. „Rhetoric and Hermeneutics.“ u Walter Jost i Michael J. Hyde, ur. *Rhetoric and Hermeneutics in Our Time*. New Haven: Yale University Press, 1998, 45-59.

Ilić, Luka. *Teološka biografija Matije Vlačića Ilirika – Proces radikalizacije u Flaciusovoj misli*. Prev. Marina Miladinov. Zagreb: Sveučilišni centar za protestantsku teologiju Matija Vlačić Ilirik, 2021.

Jambrek, Stanko. „Vlačićeva borba za slobodu Crkve.“ *Kairos* 6, br. 2 (2012): 307-328. <https://hrcak.srce.hr/92996>.

Jambrek, Stanko., prir. *Leksikon evanđeoskoga kršćanstva*. Zagreb: Bogoslovni institut i Prometej, 2007.

Janković, Branimir. „Prema historiji intelektualaca i intelektualnoj historiji.“ u: Branimir Janković, prir. *Dijalog s povodom 6: Intelektualna historija*. Zagreb: FF Press, 2013, 11-80.

Križman, Mate. „Matija Vlačić Ilirik i humanistička filologija njegova doba.“ *Dani Hvarskoga kazališta* 18, br. 1 (1992): 129-136. <https://hrcak.srce.hr/99471>

Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, s. v. „Epistema.“ <<https://www.enciklopedija.hr/clanak/epistema>>. Posjet 28. 5. 2024.

Mirković, Mijo. *Flacius*. Zagreb: Hrvatska naklada, 1938.

Mirković, Mijo. *Matija Vlačić Ilirik*. Zagreb: JAZU, 1960.

Zlata, Andrea. „Apologia Matije Vlačića Ilirika.“ *Dani Hvarskoga kazališta* 18, br. 1 (1992): 119-128. <https://hrcak.srce.hr/99470>.

Zovko, Jure i Maja Ferenc Kuća. „Je li Matija Vlačić Ilirik zagovornik hermeneutičkog realizma?“ *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 48., br. 1 (95) (2022): 151-174. [https://doi.org/10.52685/pihfb.48.1\(95\).2](https://doi.org/10.52685/pihfb.48.1(95).2).

Zovko, Jure. „Uvod“ u Matija Vlačić Ilirik. *O načinu razumijevanja Svetoga Pisma*. Prev. Željko Puranić. Prir. Jure Zovko. Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1993.

A contribution to the Historical Analysis of the Proto-Hermeneutics of Matthias Flacius Illyricus

Abstract:

This paper aims to reconstruct the hermeneutic model by which Matthias Flacius Illyricus (1520-1575) analyzes and seeks to explain the Holy Scripture. This is done from the perspective of Michel Foucault's archaeology of knowledge and in light of recent views on intellectual history. In the paper, Flacius' twofold system of interpreting the Bible is simultaneously interpreted as a product of its time and a significant philosophical and theological breakthrough. The author concludes that from the perspective of Foucault's archaeology of knowledge Flacius's theory of biblical interpretation stands out from the then-dominant episteme and transitions into a new one: Flacius's interpretation of biblical texts relies on some traditional theological approaches and mental tools, but also on previously neglected linguistic and semantic insights. In this sense, Flacius is a precursor to later theories of textual interpretation; his so-called hermeneutic circle, with certain modifications, remains a relevant part of philosophical hermeneutics to this day.

Keywords: hermeneutics, Matthias Flacius Illyricus, reformation, Michel Foucault, the Bible, intellectual history, episteme

Pro Tempore

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI BROJ 19 2024.

Pro Tempore

Časopis studenata povijesti,
godina XIX, broj 19, 2024.

Glavna i odgovorna urednica
Tijana Vokal

Zamjenica glavne urednice
Ivana Đorđić

Uredništvo
Filip Bačurin
Marija Bišćan
Ivan Ćorić
Ivana Đorđić
Adrian Filčić
Ivan Mrnarević
Marko Perišić
Ruben Prstec
Matija Pudić
Tijana Vokal

Urednici pripravnici
Klara Miholić
Ivan Moškatego
Patrik Smolak

Redakcija
Filip Bačurin
Marija Bišćan
Ivan Ćorić
Ivana Đorđić
Adrian Filčić
Klara Miholić
Ivan Moškatego
Ivan Mrnarević
Marko Perišić
Patrik Smolak
Ruben Prstec
Matija Pudić
Tijana Vokal

Tajnik Uredništva
Adrian Filčić

Recenzenti
dr. sc. Damir Agičić
dr. sc. Zrinka Blažević
dr. sc. Inga Vilogorac Brčić
dr. sc. Aleksandra Golubović
dr. sc. Branimir Janković
dr. sc. Filip Šimetin Šegvić
dr. sc. Ivica Šute
dr. sc. Nikola Tomašegović

Lektura za hrvatski jezik
Lorenia Jantolek
Martina Prosen
Lucija Rak
Josipa Skenderović
Gabrijela Soldan
Jakov Zidarić

Lektura za engleski jezik
Anamarija Brusić

Oblikovanje
Boris Bui, FF press

Izdavač
Odsjek za povijest Filozofskog
fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Tisak
Studio Moderna d.o.o., Zagreb

Naklada
Tiskano u 100 primjeraka.

ISSN: 1334-8302

Tvrdnje i mišljenja u objavljenim radovima izražavaju isključivo stavove i mišljenja autora i ne predstavljaju nužno stavove i mišljenja uredništva i izdavača.

Izdavanje ovog časopisa financirano je novcem dobivenim na natječaju za studentske projekte Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu te sredstvima koja je ustupio Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Redakcija časopisa Pro tempore iskreno zahvaljuje Odsjeku na financijskoj podršci.

Časopis se ne naplaćuje.

Adresa uredništva

Odsjek za povijest
(za: Uredništvo Pro tempore)
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Ivana Lučića 3, 10 000 Zagreb

Kontakt

casopis.protempore@gmail.com

Web-stranica

<https://protempore.ffzg.unizg.hr/>